

Статеві кримінальні правопорушення мають своїм об'єктом статеву свободу особистості (згвалтування, сексуальне насильство, примушування до вступу в статевий зв'язок) або статеву недоторканість неповнолітніх (статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, і розбещення неповнолітніх).

Згвалтування (ст. 152). Це кримінальне правопорушення визначається законом як вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням гені талій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування).

1. Основний безпосередній об'єкт злочину - статеву свободу чи статеву недоторканість особи. Його додатковим факультативним об'єктом можуть бути здоров'я, воля, честь і гідність особи, нормальний розвиток неповнолітніх.

Під статевою свободою слід розуміти право повнолітньої і психічно нормальної особи самостійно обирати собі партнера для статевих зносин і не допускати у сфері статевого спілкування будь-якого примусу. Статеву недоторканість - це абсолютна заборона вступати у природні статеві контакти з особою, яка в силу певних обставин не є носієм статевої свободи, всупереч її справжньому волевиявленню.

2. Потерпілою від злочину може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі.

Ст. 152 не містить обмеження у тому плані, що згвалтуванням визнаються лише позашлюбні статеві зносини. Тому потерпілою від цього злочину може бути й особа, яка перебуває з винним в офіційно зареєстрованому або фактичному шлюбі. Віктимна (провокуюча) поведінка потерпілого кримінальну відповідальність зат. 152 не виключає, однак може враховуватись при призначенні покарання.

На кваліфікацію діяння за ст. 152 не впливає моральний аспект характеристики потерпілої особи (наприклад, вона веде безладне статеве життя), наявність попередніх статевих зносин з тим, хто Притягується до відповідальності за її згвалтування, а також досягнення нею шлюбного віку або статевої зрілості.

3. З об'єктивної сторони згвалтування полягає у статевих зносинах, які поєднуються із: 1) застосуванням фізичного насильства;

2) погрозою його застосування (воля потерпілої особи придушується) або 3) з використанням безпорадного стану потерпілої особи (її воля ігнорується).

Під статевими зносинами у ст. 152 слід розуміти природний (гетеросексуальний) статевий акт. Мається на увазі коїтус - сполучення чоловічих і жіночих статевих органів, здатне, як правило, викликати вагітність. Злочин є закінченим з моменту початку статевого акту всупереч волі потерпілої особи. При цьому не вимагається обов'язкової дефлорації (порушення цілісності дівочої плви), еякуляції (закінчення статевого акту у фізіологічному розумінні) та оргазму. Для визначення факту наявності природного статевого акту призначається судово-медична експертиза.

Інші форми задоволення статевої пристрасті, крім статевого акту у природній формі, складу згвалтування не утворюють і за наявності для цього підстав кваліфікуються за ст. 153 або деякими іншими статтями Особливої частини КК.

Перелік способів, за наявності хоча б одного з яких статеві зносини між особами жіночої і чоловічої статі визнаються згвалтуванням, є вичерпним. Тому не є кримінальне караними настирливі пропозиції особі вчинити з нею природний статевий акт, якщо вони не поєднуються з жодним із таких способів. Дії особи, яка домоглася згоди потерпілого на статевий акт не за допомогою фізичного чи психічного насильства або використання безпорадного стану, а шляхом обману чи зловживання довірою (освідчення у коханні, обіцянка укласти шлюб, у т.ч. зроблену в урочистій обстановці і з повідомленням про це родичам, подача заяви до відділу РАГС тощо), не містять складу цього злочину.

Фізичне насильство при згвалтуванні може полягати у нанесенні удару, побоїв, позбавленні або обмеженні особистої волі, заподіянні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості тощо і спрямовується на те, щоб учинити з потерпілою особою природний статевий акт, подолати здійснюваний або очікуваний з її боку фізичний опір, пов'язаний з небажанням вступити у статевий контакт. Для інкримінування ст. 152 потрібно встановити, що вказане небажання було більш-менш чітко вираженим, явним, адже відмова на словах, навіть певна фізична протидія не завжди свідчать про дійсне небажання особи вступити у такий контакт. Скажімо, чоловік може сприймати таку поведінку жінки як кокетство, загравання або прояв сором'язливості. Якщо статеві зносини відбуваються за згодою сторін, однак у процесі їх один із партнерів (будучи, наприклад, схильним до мазохізму) застосовує до іншого фізичне насильство, кваліфікація за ст. 152 виключається. Відсутнє згвалтування й у тому разі, коли суб'єкт застосовує фізичне насильство з помсти за відмову потерпілої особи вступити з ним у статеві зносини. У таких випадках посягання на тілесну недоторканість треба розглядати як злочин проти життя або здоров'я особи.

Нанесення під час згвалтування або замаху на нього удару, побоїв, заподіяння легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень повністю охоплюється ч.1 ст.152.

Поняттям фізичного насильства при згвалтуванні охоплюється і застосування без згоди потерпілої особи з метою викликати й безпорідний стан наркотичних засобів, психотропних, отруйних або сильнодіючих речовин (наприклад, клофеліну у поєднанні з міцніди спиртними напоями). Для визнання згвалтування вчиненим з використанням безпорадного стану потерпілої особи внаслідок дії на її організм зазначених речовин не має значення, привів винний потерпілу особу до такого стану або вона знаходилась у безпорадному стані незалежно від його дій. Якщо введення в організм потерпілої особи вказаних вище засобів і речовин відбулося без її згоди (із застосуванням до неї фізичного чи психічного насильства) і після цього було вчинено

природний статевий акт, дії винного слід кваліфікувати як зґвалтування, вчинене із застосуванням насильства та з використанням безпорадного стану потерпілої особи. У разі, коли психотропні, сильнодіючі або інші речовини чи засоби вживались особою добровільно, за власною волею, а згодом безпорадний стан був використаний винним для скоєння статевих зносин, його дії треба розглядати як зґвалтування з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Погроза як спосіб вчинення зґвалтування - це залякування потерпілої особи застосуванням фізичного насильства за допомогою висловлювань, жестів, інших дій (наприклад, демонстрацією зброї). У будь-якому разі погроза повинна сприйматись як реальна, тобто у потерпілої особи має скластись враження, що, якщо вона протидіятиме гвалтівникові і не виконає його вимог, цю погрозу буде негайно реалізовано. Про сприйняття погрози як реальної може свідчити, зокрема, сама обстановка, в якій опинилась потерпіла особа (оточення й' групою осіб, безлюдне місце, нічний час, зухвале, грубе і настирливе домагання вступити в статевий зв'язок тощо). При цьому для визнання психічного насильства способом злочину, передбаченого ст. 152, не має значення, чи мав гвалтівник насправді намір і фактичну можливість реалізувати висловлену ним погрозу.

Адресатом погрози може бути не лише потерпіла, а й інші особи, наприклад, її близькі родичі (зокрема діти, батьки). Важливо лише, щоб психічне насильство мало за мету зламати волю саме потерпілої особи.

Погроза вчинити вбивство потерпілої або інших осіб, заявлена з метою вчинити насильницький статевий акт, охоплюється ч. 1 ст. 152 і додатковою кваліфікацією за ст. 129 не потребує. Але якщо погроза вбивством мала місце після вчинення зґвалтування (наприклад, її метою було примушування потерпілої особи не заявляти про вчинене у правоохоронні органи), дії винного кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 152 і 129.

Примушування жінки або чоловіка до вступу в статеві зносини, поєднане з погрозою заподіяння не фізичної, а іншої шкоди (наприклад, погрозою розголошення відомостей, що ганьблять їх або їх близьких родичів, погрозою знищення, пошкодження або вилучення їх майна), не утворює складу зґвалтування і за наявності підстав може бути кваліфіковане за ч. 2 ст. 154.

Зґвалтування визнається вчиненим з використанням безпорадного стану потерпілої особи у тих випадках, коли вона за своїм фізичним або психічним станом не може розуміти характеру і значення вчинюваних з нею дій (психічна безпорадність) або, усвідомлюючи це, не може чинити опір гвалтівникові (фізична безпорадність). Поняттям безпорадного стану не охоплюється вкрай несприятливе майнове становище особи, потреба у засобах до існування тощо.

Причинами фізичної безпорадності потерпілої особи виступають, зокрема, її фізичні вади (наприклад, параліч, сліпота), малолітній або, навпаки, похилий вік, тяжке захворювання, яке не є психічним, сильне сп'яніння. Психічна безпорадність, за наявності якої воля потерпілої особи на вступ у статеві зносини взагалі відсутня / або є неповноцінною, може бути викликана, скажімо, психічною хворобою, малолітнім віком, непритомним станом, застосуваннями сильнодіючих або інших речовин.

Стан сп'яніння може бути визнаний безпорадним станом лише у тому разі, коли внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або токсичних речовин особа не усвідомлювала оточуючу обстановку або була позбавлена фізичної можливості протидіяти гвалтівникові. Згода на спільне вживання алкоголю чи інших речовин, на знаходження в інтимній обстановці, яка сприяє фізичному зближенню, ще не свідчить про згоду на статеві зносини.

Юридична оцінка природного статевого акту з малолітньою особою за умови її згоди на це залежить від того, чи усвідомлювала вона характер і значення вчинюваних з нею дій. Сам по собі малолітній вік особи не завжди свідчить про наявність безпорадного стану як ознаки зґвалтування. Питання про наявність або відсутність цього стану та кваліфікацію дій винного за ст. ст. 152 або 155 необхідно вирішувати у кожному конкретному випадку з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку малолітньої особи, ступеня її обізнаності та інформованості у питаннях статевого життя.

З урахуванням ст. 17 добровільна відмова від доведення зґвалтування до кінця виключає кримінальну відповідальність за замах на цей злочин. Для визнання відмови від зґвалтування добровільною треба встановити, що особа, маючи реальну можливість довести злочин до кінця, відмовилась від цього і з власної волі припинила злочинні дії. У таких випадках особа може нести відповідальність за фактично вчинені нею дії, якщо вони утворюють склад іншого злочину (наприклад, заподіяння тілесного ушкодження, незаконне позбавлення волі, розбещення неповнолітніх). Про мотиви Добровільної відмови від доведення зґвалтування до кінця див. коментар до ст. 17.

4. Суб'єктом злочину є осудна особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 14-річного віку. При цьому статі безпосереднього ви-

конавця злочину має бути протилежна статі потерпілої особи, Співвиконавцем злочину, учасником групового зґвалтування може бути особа, яка фізіологічно неспроможна вчинити природний статевий акт, а також особа однакової статі з потерпілим.

5. Суб'єктивна сторона зґвалтування характеризується прямих умислом. Винний усвідомлює, що вчиняє природний статевий акт

із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, і бажає це зробити. Мотиви, не впливаючи на кваліфікацію, можуть бути різними (задоволення статевої пристрасті, помста, бажання принизити потерпілу особу, прагнення сексуального самоствердження хуліганські спонукання тощо).

Стосовно неповнолітнього та малолітнього віку потерпілої особи і й особливо тяжких наслідків психічне ставлення винного може бути і необережним. Кваліфікуючі ознаки, пов'язані з віком потерпілої особи, інкримінуються винному не лише тоді, коли він знав або допускав, що вчинює насильницький статевий акт з неповнолітньою чи малолітньою особою, а й у тому разі, коли він міг і повинен це передбачити. Неповнолітній або малолітній вік потерпілої особи не може обтяжувати кримінальну відповідальність за зґвалтування, якщо буде доведено, що винний сумлінно помилявся щодо її фактичного віку. При вирішенні цього питання враховується вся сукупність обставин справи, зокрема зовнішні фізичні дані потерпілої особи, її поведінка, знайомство з нею винним, володіння останнім відповідною інформацією.

Відповідальність за особливо тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 152) настає тоді, коли винний передбачав їх можливість або міг і повинен був їх передбачати.

За спрямованістю умислу замах на зґвалтування, за якого винна особа діє з метою вчинення природного статевого акту і саме для цього застосовує фізичне і психічне насильство, потрібно відмежовувати від суміжних злочинів, передбачених зокрема ст. ст. 121, 122, 125, 153, 156.

6. Кваліфікуючими ознаками зґвалтування є вчинення його:

1) повторно; 2) особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст. ст. 153- 155 (ч. 2 ст. 152), а особливо кваліфікуючими:

1) вчинення його групою осіб; 2) зґвалтування неповнолітньої особи (ч. 3 ст. 152); 3) спричинення особливо тяжких наслідків; 4) зґвалтування малолітньої особи (ч. 4 ст. 152).

Зґвалтування, вчинене повторно, має місце у разі, коли його скоїла особа, яка раніше вже вчинила зґвалтування (тобто злочин, передбачений ст. 152). Про поняття повторного злочину див. також коментар до ст. 32. У разі вчинення зґвалтування особою, яка радше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155, за який вона не була засуджена, дії винного треба кваліфікувати за сукупністю злочинів за ч. 2 ст. 152 (якщо відсутні обтяжуючі обставини, передбачені ч. ч. 3 або 4) та відповідною частиною ст. ст. 153, 154 або 155.

Продовжуване зґвалтування, яким є вчинення двох або більше природних статевих актів з однією і тією ж потерпілою, коли винний діє без значної перерви у часі, що охоплюється його єдиним злочинним наміром, виключає ознаку повторності.

Справи про зґвалтування без кваліфікуючих ознак належать до справ так званого приватно-публічного обвинувачення, а тому можливі процесуальні перешкоди для його кваліфікації за ознакою повторності. При вчиненні двох зґвалтувань без обтяжуючих обставин приводом до порушення справи за ч. 2 ст. 152 за ознакою повторності є подача скарги потерпілою особою від першого зло чину або подача скарг обома потерпілими. Якщо потерпіла від першого злочину особа не порушувала питання про притягнення винного до кримінальної відповідальності, то наступне вчинення ним зґвалтування іншої потерпілої особи не може розцінюватись як повторний злочин. У такому випадку за наявності скарги про порушення справи лише потерпілим від другого зґвалтування дії винного мають кваліфікуватись (за відсутності інших обтяжуючих обставин) за ч. 1 ст. 152.

При вчиненні двох або більше зґвалтувань, відповідальність за які передбачено різними частинами ст. 152, а також при вчиненні в одному випадку замаху на зґвалтування або співучасті у цьому злочині, а в іншому закінченого зґвалтування; дії винного слід кваліфікувати за сукупністю вказаних злочинів. Якщо перше і друге зґвалтування, вчинені винним, не містять кваліфікуючих ознак, то остаточна кваліфікація дій особи відбувається лише за ч. 2 ст. 152 за ознакою повторності.

Зґвалтування потерпілої особи без кваліфікуючих ознак, а потім повторне зґвалтування за наявності ознак, вказаних у ч. 3 або ч. 4 ст. 152, повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 152 та, відповідно, ч. ч. 3 або 4 цієї статті. У таких випадках кваліфікація дій винного за ч. 2 ст. 152 не потрібна. Проте вказана ознака має бути зазначена в юридичному формулюванні звинувачення.

Неповнолітніми є особи віком до 18 років, а малолітніми особи, яким на момент вчинення злочину не виповнилось 14 років.

Зґвалтування, вчинене групою осіб, має місце тоді, коли група з двох або більше осіб співвиконавців діє узгоджено з метою вчинення насильницького статевого акту з однією або декількома потерпілими особами. Група осіб відсутня, якщо декілька суб'єктів гвалтують одну потерпілу особу, однак не узгоджують при цьому свої дії і не сприяють один одному.

На кваліфікацію зґвалтування групою осіб як закінченого злочину для всіх співвиконавців не впливає те, чи вдалося кожному із гвалтівників вчинити статевий акт з потерпілою особою. Групове зґвалтування є закінченим злочином з моменту початку статевих зносин хоча б одним із його учасників.

Об'єктивна сторона коментованого складу злочину є складною, не вичерпується статевими зносинами і включає в себе дії (насильство та приведення у безпорадний стан), які можуть бути реалізовані й тими, хто природний статевий акт безпосередньо не вчиняє. Тому як співвиконавство зґвалтування розглядаються і дії особи, яка не вчинила і не мала наміру вчинити статевий акт, але безпосередньо застосувала фізичне насильство, погрозу чи довела потерпіду особу до безпорадного стану з метою зґвалтування її іншою особою. Виконавцем групового зґвалтування виступає і той, хто не здатен бути суб'єктом індивідуального зґвалтування (імпотент, жінка при зґвалтуванні особи жіночої статі тощо), однак може виконати частину об'єктивної сторони злочину. Дії учасників групового зґвалтування потрібно кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 152 без посилання на ст. 27.

Відповідальність учасника групового зґвалтування за ч.3 ст. 152 виключається у разі, коли інші його учасники через неосудність, недосягнення 14-річного віку або з інших передбачених законом підстав не були притягнуті до кримінальної відповідальності. Проте, якщо вказаний учасник не усвідомлював і за обставинами справи не міг усвідомлювати наявності вказаних обставин щодо інших учасників групового зґвалтування, він несе відповідальність за ст. 15 і ч. 3 ст. 152 відповідно до правил фактичної помилки.

Від зґвалтування, вчиненого групою осіб, потрібно відрізняти співучасть у ньому злочині, яка не є співвиконавством. Наприклад, за ч. 5 ст. 27 і відповідною частиною ст. 152 як пособництво у зґвалтуванні слід кваліфікувати дії осіб, які сприяють його вчиненню, наприклад, тим, що заманили жертву у місце посягання на неї, придбали речовини, за допомогою яких потерпіла особа приводиться у безпорадний стан, тощо.

Особливо тяжкими наслідками можуть бути визнані смерть або самогубство потерпілої особи, втрата будь-якого органу чи його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, переривання вагітності, зараження вірусом імунодефіциту людини. Особливо тяжкі наслідки - оціночне поняття, а тому наведений перелік не може розглядатись як вичерпний.

Особливо тяжкі наслідки можуть бути викликані діями як винної, так і потерпілої особи (наприклад, реакцією останньої на злочин стало те, що вона накладає на себе руки або спричиняє собі тілесні ушкодження, намагаючись уникнути сексуального насильства).

У разі, коли при зґвалтуванні чи замаху на цей злочин смерть потерпілої особи настала внаслідок її власних дій (наприклад, вона вистрибнула з транспортного засобу під час руху й отримала смертельні ушкодження), дії винного охоплюються ч. 4 ст. 152 або ст. 15 і ч. 4 ст. 152.

Якщо зґвалтування або замах на зґвалтування поєднані із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження¹ віднесеного до такого не за наслідками зґвалтування, ці дії не розглядаються як такі, що спричинили особливо тяжкі наслідки. Вони кваліфікуються без ставлення у вину аналізованої кваліфікуючої ознаки за сукупністю злочинів за відповідними частинами ст. ст. 152 і 121. Заподіяння при зґвалтуванні тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, охоплюється ч. 4 ст. 152 і додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 121 не потребує.

Не визнаються особливо тяжкими наслідками при зґвалтуванні дефлорація, вагітність (за винятком випадків, коли є медичні протипоказання до пологів). Свідоме поставлення потерпілої особи з небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини або іншою невиліковною інфекційною хворобою, якщо захворювання після зґвалтування не настало, треба кваліфікувати за сукупністю злочинів - відповідною частиною ст. 152 і ч. 1 ст. 130.

Умисне вбивство ч. 4 ст. 152 не охоплюється. Дії особи, яка в процесі зґвалтування чи замаху на цей злочин або, відразу після цього вчинила умисне вбивство потерпілої особи, кваліфікуються за п. 10 ч. 2 ст. 115 і, відповідно, ст. 15 і ч. 4 ст. 152 або ч. 4 ст. 152.

Якщо з метою приховати зґвалтування чи замах -на цей злочин було вчинено умисне вбивство потерпілої особи через деякий час після вчинення зазначеного злочину (за наявності розриву в часі), дії винного слід кваліфікувати за ч. ч. 1, 2 чи 3 ст. 152 або ст. ст. 15 і 152 та за п. 9 ч. 2 ст. 115. У даному разі смерть потерпілої особи не розглядається як прояв особливо тяжких наслідків зґвалтування.

Сексуальне насильство (ст. 153) утворює злочин, у разі вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних з проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи..

Ця стаття встановлює відповідальність за насильницькі гетеро-сексуальні та гомосексуальні дії щодо До 2019 року відповідна стаття КК України мала назву *насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом* і передбачала відповідальність за будь-які «неприродні» статеві акти, вчинені із застосуванням насильства.

Об'єкт злочину аналогічний об'єкту зґвалтування, тобто статева свобода і статева недоторканність особи; додатковими об'єктами можуть бути здоров'я, воля, честь і гідність. Потерпілими від злочину можуть бути як жінка, так і чоловік.

Суб'єкт злочину аналогічний суб'єкту зґвалтування, тобто це особа, яка досягла 14-річного віку. Крім того, співвиконавцем цього злочину є особа, яка бере безпосередню участь у подоланні опору потерпілої особи; дії цього співвиконавця кваліфікуються за ч.2 без посилання на статтю 27 (про співучасть).

Об'єктивна сторона злочину характеризується будь-якими протиправними діями сексуального характеру, які не пов'язані з проникненням у тіло іншої особи, супроводжуються насильством і вчиняються без добровільної згоди потерпілої особи.

До дій сексуального характеру належать різноманітні дії сексуального характеру, спрямовані на збудження та/або задоволення статевої пристрасті винної особи, які, як правило, передбачають її фізичний контакт із тілом іншої (потерпілої) особи, але не означають проникнення в це тіло^[1]. Відсутність проникнення в тіло іншої особи відмежовує сексуальне насильство від зґвалтування.

Відповідно до примітки до статті 152, добровільна згода є результатом вільного волевиявлення особи з урахуванням супутніх обставин. Саме відсутність добровільної згоди є визначальною ознакою, яка характеризує дії сексуального характеру як злочин «сексуальне насильство»^{[2][3]}.

Якщо злочин вчиняється відносно *особи, яка не досягла чотирнадцяти років*, наявність її добровільної згоди не має значення для кваліфікації дій сексуального характеру як сексуального насильства (частина 4 статті 153).

Злочин є закінченим з моменту початку вчинення дій сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті. При цьому необов'язково, щоб статевий акт було завершено в фізіологічному розумінні.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом¹ (у таких країнах, як Хорватія та Швеція, подібний злочин може вчинятись і з необережності). Мотиви та мета значення для кваліфікації не мають.

Примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154). Під примушуванням розуміють протиправний вплив на жінку чи чоловіка для того, щоб примусити їх проти власної волі вступити в природний або неприродний статевий зв'язок. Це, наприклад, погроза звільненням, переводом на нижчеоплачувану роботу, позбавленням премії, матеріальної підтримки чи можливості користуватися житловою площею тощо. Примушування може бути спрямоване як на те, щоб схилити потерпілу особу вступити в статевий зв'язок з тим, хто примушує, так і з третьою особою. *Матеріальна залежність* означає, що жінка перебуває на повному або частковому утриманні суб'єкта (є його донькою, родичкою, підопічною, особою, яка мешкає на його жилплощі, тощо). Винним погрожує потерпілій позбавленням цього утримання (відмовою годування, оплачувати навчання, виселенням з житла тощо). *Службова залежність* пов'язана з тим, що жінка є підлеглою суб'єкта по роботі (наприклад, робітниця і начальник цеху, секретарка і керівник установи), або залежить від нього у зв'язку з виконанням своїх професійних функцій, з приводу навчання, задоволення своїх культурних потреб тощо (наприклад, продавець і ревізор, студентка і викладач, спортсменка і тренер). В такому разі вплив може виразитися у погрозах звільнити з роботи, притягти до кримінальної відповідальності, оцінити незадовільно знання на іспиті тощо. Немає складу злочину у випадках, коли за вступ у статевий зв'язок особа обіцяє жінці якісь матеріальні або інші пільги (збільшити грошове утримання, призначити на вищу посаду тощо) або нагадує, що вони були надані. Не підлягають кваліфікації за ст. 119 одні тільки пропозиції жінці, яка є матеріально або по службі залежною, вступити в статеві зносини без використання зазначених форм впливу, або з використанням інших форм впливу (наприклад, погроза розголосити подробиці інтимного життя). Відповідальність за примушування до вступу у статевий зв'язок за статтею 154 настає і в разі вчинення мужолозтва. Злочин вважається закінченим з моменту самого примушування до вступу в статевий зв'язок. Потерпілими є жінка чи чоловік, які знаходяться від винного в матеріальній або службовій залежності.

Частина 2 ст. 154 передбачає такі кваліфікуючі ознаки цього злочину: це примушування, поєднане з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої (потерпілого) чи її (його) близьких родичів або розголошування відомостей, що ганьблять її (його) чи близьких родичів.

З суб'єктивної сторони цей злочин може бути вчинений лише з прямим умислом. *Суб'єкт* злочину спеціальний — це особа, щодо якої потерпіла особа є матеріально або службове залежною. Цим суб'єктом може бути жінка чи чоловік, які примушують до вступу в статевий зв'язок, як з тим, хто примушує, так і з третіми особами. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 154 — штраф до п'ятдесяти Неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців; за ч. 2 ст. 154 — арешт на строк до шести місяців [^]о обмеження волі на строк до трьох років.

Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155), полягають у добровільних природних статевих зносинах чоловіка або жінки з особою протилежної статі, яка не досягла статевої зрілості. Такі статеві зносини можуть мати місце і внаслідок фактичного шлюбу. Добровільним визнаються такі статеві зносини, які вчинені без застосування фізичного насильства, погроз його застосування або використання безпорадного стану потерпілої особи. Добровільність статевих зносин повинна визначатися в кожному випадку тим, чи могла потерпіла особа внаслідок свого віку і розвитку або психічного стану розуміти характер і значення дій, що вчиняються над нею. Потерпілими від цього злочину є підлітки як чоловічої, так і (у більшості) жіночої статі, які не досягли статевої зрілості. Такими завжди вважаються особи, які не досягли 14-ти років. Питання про досягнення статевої зрілості потерпілої у віці від 14-ти до 17-ти років вирішується за допомогою експертизи. Вступ в добровільний статевий зв'язок з жінкою, яка досягла шлюбного віку, не карається.

У частині 2 ст. 155 встановлена відповідальність за ті самі дії, вчинені батьком, матір'ю або особою, що їх замінює, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки (наприклад, самогубство потерпілої особи, тяжку хворобу тощо). Окрім того, ч. 2 ст. 155 вказує також на спеціальний суб'єкт злочину, виходячи з родинних зв'язків з потерпілим.

З суб'єктивної сторони цей злочин вчиняється лише з прямим умислом. *Суб'єкт* злочину — особа чоловічої або жіночої статі, якій виповнилося 16 років. Стать винного завжди протилежна статі потерпілої особи. *Покарання за злочин:* за ч. 1 ст. 155 — обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 155 — позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років.

Якщо потерпіла за своїм розвитком не розуміла характеру і наслідків вчинюваних з нею дій (малолітній вік, розумова відсталість, непритомний стан тощо), злочин підлягає кваліфікації як згвалтування з використанням безпорадного стану потерпілої. Б. був засуджений за згвалтування своєї 10-річної доньки. Адвокат у касаційній скарзі просив перекваліфікувати дії Б. на ст.155 КК, оскільки потерпіла не протидіяла статевому акту. Відхиляючи скаргу судова колегія ВСУ вказала, що вступ у статевий зв'язок з 10-річною дівчиною, навіть за її

згодою, повинен розглядатися як зґвалтування вчинене з використанням безпорадного стану потерпілої, і кваліфікується ватисьзач.4ст.152 КК.

Кримінальна відповідальність за ст.155 настає як за одиничний статевий акт з особою, яка не досягла статевої зрілості, так і за більш-менш тривалі статеві стосунки, які навіть можуть мати форму фактичного шлюбу. Якщо ці стосунки тривали до досягнення потерпілим шлюбного віку (17 років для жінки і 18 - для чоловіка) і продовжуються, притягнення винного до відповідальності здебільшого недоцільне.

Розбещення неповнолітніх (ст. 156) полягає у вчиненні розпусних дій щодо особи, яка не досягла 16-річного віку. Розпусні дії носять сексуальний характер і спрямовані на задоволення статевої пристрасті винного або на збудження статевого інстинкту у потерпілої особи. Вони, проте, не можуть полягати в природних або не-природних статевих зносинах, відповідальність за які встановлена в статтях 152, 155 і 154. За своїми зовнішніми ознаками розпусні дії можуть бути як фізичними, так і інтелектуальними (наприклад, проведення цинічних розмов з потерпілим на сексуальні теми, ознайомлення з порнографічними зображеннями, відеофільмами тощо). Потерпілими від цього злочину є особи чоловічої або жіночої статі, які не досягли 16-річного віку. Відповідальність за ст. 156 не виключається і при згоді потерпілої особи на вчинення розпусних дій з нею. Не має також значення, чи досягла потерпіла особа статевої зрілості, чи ні. Добровільна згода, проте, може мати значення для оцінки неприродних статевих зносин з дівчиною, яка не досягла 16-ти років. Вчинення таких дій підпадає під ознаки ст. 156 лише за наявності добровільної згоди на це потерпілої. За цією самою статтею кваліфікується добровільне мужолозтво з особою, яка не досягла 16-ти років. За відсутності такої згоди винний відповідає за статтями 152 чи 153.

Розпутні дії, вчинені безпосередньо перед зґвалтуванням потерпілої особи, яка не досягла 16-річного віку, повністю охоплюються частиною 3 або 4 ст.152КК і додаткової кваліфікації за ст. 156 КК не потребують.

У частині 2 ст. 156 встановлена відповідальність за наявності таких кваліфікуючих ознак: якщо потерпілий є малолітнім або такі дії вчинені щодо сина або дочки батьком, матір'ю або особою, що їх замінює. В останньому випадку в законі вказаний спеціальний суб'єкт злочину за родинною ознакою.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Розпутні дії можуть бути спрямовані на задоволення винним таким чином статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту. Таке збудження може мати на меті подальше залучення неповнолітньої особи в статеві акти, проституцію, переслідувати помсту її батькам тощо. Характеристика потерпілої особи (попереднє статеве життя, вчинення злочинів тощо) на кваліфікацію за ст. 156 не впливає. При цьому винний знає або допускає, що вчиняє розпутні дії з особою, що не досягла 16-річного віку, або ж він міг і повинен був це передбачити. *Суб'єктом* злочину може бути особа як чоловічої, так і жіночої статі, яка досягла 16-річного віку.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 156 — арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 156 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до трьох років.